

TA'LIM TURNING TALABALAR O'QUV MOTIVATSIYASIGA TA'SIRI (KUNDUZGI VA SIRTQI TA'LIMI MISOLIDA)

Sattarova Gulhayo

Urganch Davlat Universiteti

Psixologiya ta'lim yo'nalishi 231-guruh

1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarning ta'limga bo'lgan motivatsiyasini shakllantirish, ta'lim turning talabalar o'quv motivatsiyasiga ta'siri haqida hamda. Kunduzgi va sirtqi ta'lim tizimlarida o'qish jarayonlarining samaradorligi kabi, sirtqi ta'lim tizimining kunduzgi ta'lim tizimidan farqi jihatlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Ta'limning turlari, sirtqi ta'lim, kunduzgi ta'lim, motivatsiya, o'quv motivatsiyasi, kompetensiyalar, samaradorlik, motivlar va ularning turlari.

Аннотация: В данной статье рассматривается формирование мотивации студентов к обучению, влияние типа обучения на учебную мотивацию студентов, эффективность учебного процесса в очной и заочной системе обучения, а также эффективность. Обсуждаются отличия учебного процесса в системе заочного образования.

Ключевые слова: Виды образования, экстернат, очное обучение, мотивация, учебная мотивация, компетенции, эффективность, мотивы и их виды.

Abstract: This article discusses the formation of students' motivation for education, the influence of the type of education on students' learning motivation, and the effectiveness of the study process in full-time and part-time education systems, as well as the effectiveness of the study process in the part-time education system. the differences from the system are discussed

Key words: Types of education, external education, full-time education, motivation, educational motivation, competencies, efficiency, motives and their types.

Talabalarning ta'lim motivatsiyasini shakllantirish shartlarini o'rganishning nazariy jihatlari 1.1 O'quv motivatsiyasi: ta'rifi va turlari Ta'lim faoliyati shaxsning shakllanishining deyarli barcha yillarini oladi bolalar bog'chasi va o'rta va oliy kasbiy ta'lim muassasalarida kadrlar tayyorlash bilan yakunlanadi. Ta'lim olish har qanday inson uchun ajralmas talabdir, shuning uchun ta'lim motivatsiyasi muammosi pedagogika va ta'lim psixologiyasining markaziy muammolaridan biridir. Bu masalaga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlarda, birinchi navbatda, maktab o'quvchilarini o'qitish motivlarini va aniq sohalar bo'yicha mutaxassislarning ish motivlarini o'rganishga e'tibor beriladi. Talabalarning ta'lim motivatsiyasini o'rganish texnologiyalari ushbu muammoning muhimligiga qaramay, zamonaviy tadqiqotchilar tomonidan deyarli

hisobga olinmaydi. O'quv faoliyatining samaradorligi va kasbiy kompetensiyalarni o'zlashtirish sifati motivatsiyaning kuchiga, uning tuzilishiga va etakchi ta'lim motivlariga bog'liq. Agar kerak bo'lsa, ish uslublarini to'g'rilash va o'rganish uchun ijobiy motivatsiyani shakllantirish, shu bilan ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish uchun talabalarning o'quv faoliyatining motivatsion tuzilishini bilish kerak. Eng umumiy shaklda faoliyat uchun motivatsiya to'plam sifatida tushuniladi harakatlantiruvchi kuchlar, odamni muayyan harakatlarni amalga oshirishga undash. Bu kuchlar insonning tashqarisida va ichida bo'lib, uni ongli yoki ongsiz ravishda ba'zi harakatlarni amalga oshirishga majbur qiladi. Shu bilan birga, insonning qo'zg'atuvchilari va reaksiyalari o'rtasidagi bog'liqlik uning hayotiy tajribasi, tarbiyasi, hissiy holatiga bog'liq bo'lib, buning natijasida turli odamlar bir xil ta'sirga turlicha munosabatda bo'lishlari mumkin. Shuning uchun, ko'proq aniq ta'rif motivatsiya. "Motivatsiya - bu insonni harakatga undaydigan, faoliyat chegaralari va shakllarini belgilovchi va ushbu faoliyatga ma'lum maqsadlarga erishishga yo'naltirilgan yo'nalishni beradigan ichki va tashqi harakatlantiruvchi kuchlarning yig'indisidir". Motivatsiyaning inson xulq-atvoriga ta'siri ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ko'p jihatdan individualdir va inson faoliyatidan kelib chiqadigan fikr-mulohazalar ta'sirida o'zgarishi mumkin. O'quv motivatsiyasi - bu o'quv faoliyatiga kiritilgan motivatsiyaning alohida turi. Kengroq ma'noda ta'lim motivatsiyasini o'quvchilarni samarali bilim faoliyatiga, ta'lim mazmunini faol o'zlashtirishga undash jarayonlari, usullari, vositalarining umumiy nomi sifatida ko'rish mumkin. Boshqa har qanday turtki kabi, u tizimli bo'lib, birinchi navbatda diqqat, barqarorlik va dinamika bilan tavsiflanadi. Shunga ko'ra, ta'lim faoliyati motivatsiyasini tahlil qilishda nafaqat dominant motivatorni (motivni) aniqlash, balki shaxsning motivatsion sohasining butun tuzilishini ham hisobga olish kerak. O'quv faoliyati ko'p motivli bo'ladi, chunki talaba faoliyati turli manbalarga ega. M.V.Matyuxina ta'lim motivatsiyasining manbalariga ko'ra motivlarning uch turini ajratadi: 1. ichki - kognitiv va ijtimoiy ehtiyojlar (ijtimoiy tomonidan tasdiqlangan harakatlar va yutuqlarga intilish); 2. tashqi - talablar, kutish va imkoniyatlarni o'z ichiga olgan talaba hayotining shartlari bilan belgilanadi (talablar ijtimoiy xatti-harakatlar, muloqot va faoliyat normalariga rioya qilish zarurati bilan bog'liq); Kutishlar jamiyatning o'rganishga munosabatini inson tomonidan qabul qilinadigan va ta'lim faoliyatini amalga oshirish bilan bog'liq qiyinchiliklarni engishga imkon beradigan xatti-harakatlar normasi sifatida tavsiflaydi; imkoniyatlar - ta'lim faoliyatini yo'lga qo'yish uchun zarur bo'lgan ob'ektiv sharoitlar); 3. shaxsiy - qiziqishlar, ehtiyojlar, munosabatlari, standartlar va stereotiplar, shuningdek, ta'lim va boshqa faoliyat turlarida o'z-o'zini takomillashtirish, o'zini o'zi tasdiqlash va o'zini o'zi amalga oshirish istagini belgilaydigan boshqa manbalar. Ta'lim motivatsiyasining ichki, tashqi va shaxsiy manbalarining o'zaro ta'siri o'quv faoliyatining tabiatiga va uning natijalariga ta'sir qiladi. Manbalardan birining yo'qligi

ta'lim motivlari tizimining o'zgarishiga yoki ularning deformatsiyasiga olib keladi. Motivatsiya jarayoni quyidagi psixik jarayonlardan iborat: motiv mazmunini idrok etish, uning shaxsiy mazmunini emotsional baholash, motivni mazmunini anglash va baholash, motivga ishonish. Motivning sub'ektiv asosi - bu individual xususiyatlarga ega bo'lgan shaxs uchun o'quv materialining ma'nosi. Subyektiv ma'no ob'ektiv ma'noni sub'ektiv qadriyatlar tizimi bilan taqqoslash va mavzuning haqiqiy, insoniy, shaxsiy ma'nosining hissiy tajribasi asosida shakllanadi. Ikkinchisini san'at darajasidagi aniq misollar, empatiyani uyg'otadigan tasvir, bilimlar tizimini shubha ostiga qo'yadigan va umumiy tushunchaga yoki ob'ekt va ob'ektni keyingi bilish istiqbollari ta'sir qiladigan jiddiy, ammo hal qilinishi mumkin bo'lgan muammolarni taqdim etish bilan tasvirlash kerak. haqidagi bilimlardan foydalanish. Tarixiy ma'lumotlar, amaliyotdan olingan holatlar, adabiy qahramonlar taqdiri va boshqalar ham bunga misol bo'la oladi. Bilimga bo'lgan ehtiyojni hissiy jihatdan baholash ularning mazmuni va ob'ektiv ma'nosi bilan ham, tashqi hamrohlik qiluvchi omillar bilan, birinchi navbatda o'qituvchining shaxsiyati bilan bog'liq bo'lishi mumkin. O'qituvchining ijobiy hissiy bahosini yaratishga hissa qo'shadigan asosiy tarkibiy qismlar: uning jozibasi, o'z mavzusining ma'nosiga chuqur ichki ishonch va bilimlarni talabalarga o'tkazishga samimiy sodiqlik. Yolg'on va yolg'onchilik tezda tan olinadi va tinglovchilarning mavzuga bo'lgan qiziqishini o'ldiradi. Kurs va ta'lim natijalari bilan mustahkamlanmasa, jozibasi yo'qolishi mumkin. Motivni mazmunini tushunish va baholash ichki ish stajyor, masalan, kasblar va boshqa faoliyat turlarini tanlashda, kasblardan kutilayotgan foyda va bilim (vaqt, kuch) uchun to'lanishi kerak bo'lgan narxni o'zaro bog'lashda namoyon bo'ladigan, unda kurashayotgan tendentsiyalarni kelishish orqali. Motivda ishonch hosil qilish, ya'ni uning haqiqiy mustahkamlanishi va mustahkamlanishi asosan o'quv jarayonida - bilim va ko'nikmalarni tushunish va amalda qo'llashda sodir bo'ladi. Yuqoridagi faoliyat manbalariga asoslanib, V.A.Gordashnikov va A.Ya.Osin motivlarning quyidagi guruhlarini aniqladilar: 1.kommunikativ motivlar (muloqot ehtiyojlari bilan bog'liq); 2.muvaqqiyatsizliklardan qochish motivlari (muvaqqiyatli muammolar, noqulayliklar, faoliyatni bajarmagan taqdirda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan jazolar haqida xabardorlik bilan bog'liq); 3. obro'-e'tibor motivlari (yuqori ijtimoiy mavqega ega bo'lish yoki saqlab qolish istagi bilan bog'liq); 4.kasbiy motivlar (qabul qilish istagi bilan bog'liq zarur bilim va tanlangan ko'nikmalar professional soha, malakali mutaxassis bo'ling); 5. ijodiy o'zini o'zi anglash motivlari (o'z qobiliyatlarini to'liqroq aniqlash va rivojlantirish va ularni amalga oshirish istagi, muammolarni hal qilishga ijodiy yondashish bilan bog'liq); 6.o'quv va kognitiv motivlar (o'quv faoliyati mazmuni va uni amalga oshirish jarayoni bilan bog'liq; talabaning yangi bilim, ta'lim ko'nikmalarini o'zlashtirishga yo'naltirilganligini ko'rsatadi; bilimga qiziqish chuqurligi bilan belgilanadi; shuningdek, o'quvchilarning yo'nalishini ko'rsatadigan

motivlarni o'z ichiga oladi. bilimlarni egallash usullarini o'zlashtirishga: bilimlarni mustaqil egallash usullariga, ilmiy bilish usullariga, o'quv ishlarini o'z-o'zini tartibga solish usullariga, o'z o'quv ishlarini oqilona tashkil etishga qiziqish; bilimlarni egallash usullarini o'z-o'zini takomillashtirishga e'tibor berish); 7. ijtimoiy motivlar (talabanning boshqa odamlar bilan ijtimoiy munosabatlarning har xil turlari bilan bog'liq; shuningdek, ijtimoiy motivlarga boshqalar bilan munosabatlarda ma'lum bir pozitsiyani egallash, ularning roziligini olish, obro'-e'tibor qozonish istagida ifodalangan motivlar kiradi). Pedagogik jarayon haqiqiy motivlarga asoslanishi va shu bilan birga takomillashtirish dasturida istiqbolli bo'lgan yangi, yuqori va samaraliroq motivlarning paydo bo'lishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishi kerak. Yuqori ijobiy motivatsiya qobiliyatlari etarli darajada bo'lmagan taqdirda kompensatsiya qiluvchi omil rolini o'ynaydi; ammo bu omil teskari yo'nalishda ishlamaydi - hech qanday yuqori darajadagi qobiliyat ta'lim motivining yo'qligini yoki uning past jiddiyligini qoplay olmaydi, muhim akademik muvaffaqiyatga olib kelmaydi. O'quvchilarda barqaror, to'g'ri, ijobiy motivatsiyani shakllantirish uchun ularning bilim olish motivlarining rivojlanish dinamikasini kuzatib borish zarur. Buning uchun vaqti-vaqti bilan o'quvchilarni o'rganish motivatsiyasining mohiyatini aniqlash, dominant motivni o'rnatish uchun tadqiqot o'tkazish kerak. Motivatsiya shaxsning faoliyatini, xulq-atvorini, faoliyatini tartibga soluvchi yetakchi omil hisoblanadi. Har qanday pedagogik o'zaro ta'sir stajyor bilan faqat uning motivatsiyasining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali bo'ladi. O'quvchilarning ob'ektiv bir xil harakatlarining orqasida butunlay boshqacha sabablar bo'lishi mumkin. Xuddi shu harakatning rag'batlantirish manbalari butunlay boshqacha bo'lishi mumkin. Ta'lim faoliyatining muvaffaqiyati yoki samaradorligi ijtimoiy-psixologik va ijtimoiy-pedagogik omillarga bog'liq. Motivatsiyaning kuchi va tuzilishi ham ta'lim faoliyati muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi. Yerkes-Dodson qonuniga ko'ra, ta'lim faoliyatining samaradorligi bevosita motivatsiya kuchiga bog'liq. Biroq, to'g'ridan-to'g'ri bog'lanish ma'lum chegaragacha saqlanadi. Natijalarga erishilganda va motivatsiyaning kuchi o'sishda davom etsa, faoliyat samaradorligi pasayadi. Motiv miqdoriy ("kuchli - kuchsiz" tamoyiliga ko'ra) va sifat xususiyatlariga (ichki va tashqi motivlar) ega. Agar faoliyat shaxs uchun o'z-o'zidan muhim bo'lsa (masalan, o'rganish jarayonida kognitiv ehtiyojni qondirish), unda bu ichki motivatsiya. Agar ijtimoiy omillar (masalan, obro'-e'tibor, ish haqi va boshqalar) shaxsning faoliyatiga turtki bo'lsa, bu tashqi motivatsiyadir. Bundan tashqari, tashqi motivlarning o'zi ijobiy (muvaffaqiyat, muvaffaqiyat motivlari) va salbiy (qochish, himoya qilish motivlari) bo'lishi mumkin. Ko'rinib turibdiki, tashqi ijobiy motivlar kuch jihatidan teng bo'lsa ham tashqi salbiy motivlarga qaraganda samaraliroqdir. Tashqi ijobiy motivlar ta'lim faoliyatining rivojlanishiga samarali ta'sir qiladi. Shaxsning samarali ijodiy faoliyati ta'lim jarayoni kognitiv motivatsiya bilan bog'liq. O'rganishga ishtiyoqli odamda quyidagi xususiyat

mavjud: u qanchalik ko'p o'rgansa, bilimga tashnalik shunchalik kuchayadi. Intellektual rivojlanish va ta'lim faoliyati muvaffaqiyati o'rtasidagi muhim bog'liqlik isbotlanmagan. Muntazamlik aniqlandi: "kuchli" talabalar bir-biridan aql darajasida emas, balki kuch, sifat va motivatsiya turida farqlanadi. Kuchli talabalar ichki motivatsiya bilan ajralib turadi - kasbni yuqori darajada o'zlashtirish va kuchli ZUNga erishishga yo'naltirilganlik, zaif talabalar uchun - tashqi motivatsiya - yomon o'qish uchun qoralash va jazodan qochish. Yuqori ijobiy motivatsiya maxsus qobiliyatlarning etishmasligi va ZUNning etarli darajada ta'minlanmaganligini qoplashi mumkin va kompensatsion omil rolini o'ynaydi. Bu kompensatsiya mexanizmi teskari yo'nalishda ishlamaydi: talaba qanchalik qobiliyatli va bilimdon bo'lmasin, u o'qishga ishtiyoq va turtkisiz muvaffaqiyatga erisha olmaydi ("Yotgan tosh ostidan suv oqmaydi" - maqol). Binobarin, talabalarning o'quv faoliyati ham, ularning o'quv faoliyati ham motivatsiyaning kuchi va tuzilishiga bog'liq. Ta'lim motivatsiyasining etarlicha yuqori darajada rivojlanishi bilan u maxsus qobiliyatlarning etishmasligi yoki talabalar orasida uning yetarli darajada ta'minlanmaganligini qoplashi mumkin. **Sirtqi ta'lim** - ishlab chiqarishdan ajralmagan holda oliy va o'rta maxsus ma'lumot olish shakli. Kunduzgi ta'lim shaklidan talaba (o'quvchi)larning mustaqil o'qishi bilan farq qiladi. Sirtqi ta'lim muayyan sohadan ma'lumot olish shakli sifatida 19-asrning oxirlarida Germaniya, AQSH, Buyuk Britaniya va boshqa davlatlarda joriy etilgan bo'lib, ular dastlab eksternat shaklida texnik, harbiy va pedagogik ma'lumot olishga, shuningdek, savod o'rganishga yo'naltirilgan. 20-asrning 20y.larida oliy ta'lim muassasalarida Sirtqi ta'lim kurslari, keyinchalik bo'limlari va hozirgi kunda amal qilinayotgan shakllari paydo bo'ldi.

O'zbekistonda Sirtqi ta'lim 1938-yildan tashkil etildi. Shu yili O'rta Osiyo universitetida sirtqi bo'lim tuzildi. Hozir Sirtqi ta'lim o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalarida tashkil etilgan maxsus markaz, bo'lim va ftlarda amalga oshiriladi. Unda ta'limning asosiy qismi (60-70%) talaba (o'quvchi)larning mustaqil bilim olishiga asoslangan bo'lib, ular 1 yilda 2 marta kunduzgi ta'lim shaklida o'quv fanlaridan ma'ruzalar tinglaydilar hamda semestrlar bo'yicha imtihonlar topshiradilar.

O'rta maxsus hamda oliy o'quv yurtlarida Sirtqi ta'lim o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlarining sirtqi fakultet (bo'lim)larida olib boriladi. Darslik va dasturlar, odatda, kunduzgi va Sirtqi ta'lim tizimida umumiy bo'ladi. Sirtqi oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida (ft, bo'limlarida) ta'limning predmetkurs tizimi qabul qilingan. Sirtqi ta'lim tizimining mazmuni, talaba (o'quvchi)lar tomonidan o'zlashtiriladigan bilimlarning majburiy minimal darajalari, shuningdek, kirish imtihonlari kunduzgi ta'lim shakli bilan bir xil bo'ladi. Ta'limning sirtqi va kunduzgi bo'limlarini bitirgan mutaxassislar uchun bir xil namunadagi diplom beriladi. Sirtqi ta'limda qishloqxo'jaligi, iqtisodiyot,

aloqa va ayniqsa, ped. bo'yicha eng ko'p mutaxassis tayyorlash yo'lga qo'yilgan. Sirtqi ta'lim shakli sog'liqni saqlash tizimi uchun mutaxassislar tayyorlashda qo'llanilmaydi.

Sirtqi ta'lim bo'yicha kasb-hunar kollejlari tayanch umumiy o'rta ta'lim (9 y.lik), oliy o'quv yurtlariga kasb-hunar kollejlari, akademik litsey va umumiy o'rta ta'lim maktablarini bitirganlar yoshlaridan qat'i nazar qabul qilinadilar.

O'zbekistonda 2000/2001 o'quv yilidan boshlab maxsus Sirtqi ta'lim shakli joriy etilgan bo'lib, unga o'rta maxsus ma'lumot hamda 3 yillik mehnat stajiga ega bo'lgan pedagog xodimlar mos yo'nalishlar bo'yicha qabul qilinadilar. O'rta maxsus va oliy o'quv yurtlarida sirdan ta'lim olayotganlar uchun ularning asosiy ish joylaridan belgilangan tartibda imtiyozlar beriladi. O'zbekistonda ayrim fanlar bo'yicha televizion o'quv ko'rsatuvlari, televizion olimpiadalar (asosan, umumiy o'rta ta'lim bo'yicha) kabi Sirtqi ta'lim shakllari ham amal qiladi. 2002/2003 o'quv yili O'zbekistondagi 45 oliy ta'lim muassasasida 61 ming talaba, o'rta maxsus o'quv yurtlarida 73,7 ming o'quvchi sirdan ta'lim oldi. O'zbekistonda 1998-yilgacha umumiy o'rta ta'lim tizimida, 2002-yilgacha aspirantura tizimida ham Sirtqi ta'lim mavjud bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ta'lim tizirida psixologik xizmatni arnalgga oshirishda psixodiagnostika vositalardan foydalanish. Tuzuvchi N.A Sog'inov. - T, 2001. 40-b.
2. Shoumarov G'.B., Shoumarov Sh.B. Muhabbat va oila. - T, 1999. 120-b.
3. S. To'ychiyeva. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya (o'quv-metodik qo'llanma). TDPU, - T.: - 2004.
4. E. G'oziyev. Psixologiya. Darslik. «O'qituvchi» nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent. - 2008.

Internet sahifalari:

<https://www.google.com/>

<https://lex.uz/docs/>